

ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

INNOVATIVE TECHNOLOGIES POTENTIAL IN INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

Статтю присвячено аналізу потенціалу інноваційних технологій в інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку. Увагу зосереджено на змістовій характеристиці інклюзивної освіти, яка дає можливість кожній дитині, незважаючи на фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні проблеми, бути залученою до єдиного освітнього процесу навчання, виховання, розвитку, соціалізації та допомагає стати рівноправним членом суспільства, знижує ризики сегрегації та ізоляції. У процесі дослідження було встановлено, що в Україні розроблено концепцію розвитку інклюзивного навчання, метою якої є створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом впровадження інноваційних технологій, зокрема інклюзивного навчання.

Увагу зосереджено на арт-терапії, музикотерапії та пісочній терапії як інноваційних технологіях, які можна використовувати в інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку. Розкрито функціональний спектр арт-терапії в корекційній освіті, акцентовано увагу на катарсичній, комунікативно-рефлексивній та регулятивній функціях. Встановлено, що проведення арт-терапії у дошкільній установі необхідно здійснювати у формі спеціальних занять, на яких дітям з особливими потребами пропонують різноманітні завдання, як-от завдання на розвиток уяви, образного сприймання, предметно-тематичні завдання, ігри-вправи з різними матеріалами, образно-символічні завдання, колективне малювання.

Запропоновано використовувати арт-терапію у поєднанні з музикотерапією, яка нейтралізує патологічні і відновлює психофізіологічні порушення дітей з особливими потребами. Доволі ефективною вважаємо пісочну терапію в роботі з дітьми з різними формами порушень поведінки, труднощами у взаєминах із дорослими однолітками, у разі підвищеної тривожності, страхів, неврозів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інноваційні технології, арт-терапія, діти стар-

шого дошкільного віку з особливими потребами.

The article is devoted to the analysis of the innovative technologies potential in inclusive education of senior preschool children. The focus is paid on the content of inclusive education. This content enables every child, regardless of physical, intellectual, social, emotional, language problems, to be involved in a single educational process of education, upbringing, development, socialization. It helps to become an equal member of society, reduces the risk of segregation and insulation.

The study found that Ukraine has developed a concept for the development of inclusive education. This education aims to create conditions for improving the education and social rehabilitation of children with special educational needs, including disabilities, through the introduction of innovative technologies, including inclusive education.

The focus is paid on art therapy, music therapy and sand therapy as innovative technologies that can be used in the inclusive education of senior preschool children. It is revealed the functional spectrum of art therapy in correctional education. The attention is focused on cathartic, communicative-reflexive and regulatory functions. It is established that art therapy in preschool should be carried out in the form of special classes. Such classes where children with special needs are offered a variety of tasks, such as tasks for the development of imagination, image perception, subject-matter tasks, games-exercises with different materials, figurative and symbolic tasks, collective drawing.

It is proposed to use art therapy in combination with music therapy, which neutralizes pathological and restores psychophysiological disorders of children with special needs. We consider sand therapy to be quite effective in working with children with various forms of behavioral disorders, difficulties in relationships with adult peers, increased anxiety, fears, neuroses.

Key words: inclusive education, innovative technologies, art therapy, children of senior preschool age with special needs.

УДК 373.2-056.2/3:37.013.3-027.31
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.19>

Новак О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Останнім часом спостерігаємо у практиці роботи освітніх установ негативну тенденцію збільшення розумового навантаження вихованців за рахунок витіснення специфічних видів діяльності (ігрової, образотворчої, музичної тощо). Подібні явища призвели до того, що число здорових дошкільнят зменшилося. Серед учнів початкової школи мають місце емоційні, поведінкові відхилення, які призводять до підвищення тривожності, агресивності, гіперактивності, депресивних установок.

Сьогодні у закладах дошкільної освіти відбуває освіту 4681 вихованець із особливими освітніми потребами [11]. До окремих катего-

рій дітей, які виховуються в дошкільних установах, відносять дітей з інвалідністю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, потерпілих від наслідків Чорнобильської катастрофи. В Україні діють інклюзивні групи в закладах дошкільної освіти – 4731, а також групи компенсуючого типу, які представлені групами спеціального призначення (4137) та санаторними групами (1386) [1].

У процесі розвитку цивілізованого суспільства поступово формується гуманне ставлення до дітей з відхиленнями в розвитку, які потребують підтримки з боку не тільки батьків, фахівців, а й усього суспільства.

У сучасній науці і практиці для позначення педагогічного процесу, в якому здорові діти і діти з обмеженими можливостями навчаються і виховуються разом, використовують такі терміни, як «інтеграція», «мейнстрімінг», «інклюзія».

Інклюзія передбачає вирішення проблем освіти дітей з обмеженими можливостями за рахунок адаптації освітнього простору дошкільного закладу до потреб кожної дитини, адаптацію освітнього процесу (перепланування навчальних приміщень, ресурсне забезпечення, психолого-педагогічну та методичну підготовку вихователів до роботи з означеною категорією дітей). Таким чином, інклюзія створює можливості залучати дітей зі спеціальними освітніми потребами до масових установ, де необхідно зняти всі бар'єри для того, щоб такі діти почували себе комфортно і в безпеці.

Слід зазначити, що діти з особливими потребами потребують збагачення досвіду соціальної і навчальної взаємодії зі своїми однолітками, які нормально розвиваються, проте кожній дитині необхідно підібрати доступну і корисну для її розвитку модель, вибираючи між спеціальною чи інклюзивною освітою. У цих умовах зростає необхідність використання профілактичних і корекційних заходів, що сприяють успішній соціалізації та адаптації дітей. При цьому інноваційні технології, до яких відносять арт-терапію та різні арт-терапевтичні технології, можуть бути доволі ефективними в роботі з дітьми старшого дошкільного віку з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інклюзивної освіти приділено увагу зарубіжними (Г. Ільїна, О. Овсяннікова, О. Сунцова, Г. Тугулева та ін.) і вітчизняними (О. Будник, А. Колупаєва, Л. Міщик, О. Таранченко та ін.) вченими. Вагомим напрацюванням представлено у дослідженнях О. Копітіна, З. Ленів, І. Садової, О. Сороки, Д. Хенлі (D. Henley) та інших щодо вагомого потенціалу арт-терапії. Науковці однак стайні в тому, що сьогодні арт-терапія набуває все більшої популярності, адже активно розвиваються різні її види та сфери використання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до пошуку шляхів оптимізації інклюзивної освіти в дошкільних установах, проблема використання інноваційних технологій у інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку виявляється недостатньо розробленою.

Мета статті полягає у розкритті потенціалу інноваційних технологій, зокрема арт-терапії, в інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інклюзивна освіта» (від франц. *inclusif* – що містить) для нашої країни є відносно новим, оскільки увійшло в побут у кінці 90-х років. Повністю підтримуємо О. Сунцову в тому, що інклюзивна освіта є освітою,

що дає можливість кожній дитині, незважаючи на наявні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні та інші особливості, бути залученою до єдиного освітнього процесу, що передбачає навчання, виховання, розвиток, соціалізацію та допомагає їй стати рівноправним членом суспільства, знижує ризики сегрегації та ізоляції [12]. Особливістю інклюзії є те, що всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь в отриманні бажаного результату.

У наказі МОН України «Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання» пріоритетними шляхами розвитку інклюзивної освіти в Україні визначено вдосконалення нормативно-правової бази, створення умов для безперешкодного доступу до навчальних закладів, починаючи з дошкільних, збереження єдиного освітнього простору, приведення системи освітньої роботи у відповідність до потреб дитини, сім'ї, відповідну підготовку педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [6].

Метою розробленої Концепції є створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема інклюзивного навчання. Сьогодні гостро назріла необхідність реалізації комплексу інноваційних технологій, що зберігають здоров'я, без застосування яких робота в дошкільних установах та реабілітаційних центрах стає неефективною.

І хоча вони давно не є інноваційними у світовій практиці, але нові підходи щодо їх використання та інтеграції розкривають нові можливості в інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку. Серед них такі, як арт-терапія, музикотерапія, казкотерапія, ігрова терапія, гарденотерапія, іппотерапія, театральна терапія, танцювальнорухова терапія, анімотерапія, дельфінотерапія тощо. Особливе місце серед названих технологій займає арт-терапія, яку трактують як «інноваційну освітню технологію «лікування» засобами образотворчого мистецтва, а саме малюнком, графікою, живописом, скульптурою для гармонійного розвитку особистості. Як допоміжні засоби в арт-терапії використовують музику, казку, танець, гру, драму тощо» [10, с. 34].

Зарубіжні вчені переконані, що арт-терапія є одним із найсучасніших підходів до корекції та реабілітації дітей з особливими потребами, це один із методів психологічної роботи, що використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному й особистісному розвитку [14]. Ефективність арт-терапії ґрунтується на розумінні людини як творчої особистості, яка з певних причин може бути обмежена фізичними або психічними вадами [8, с. 126].

Цікавим для нашого дослідження є виокремлення функціонального спектру арт-терапії в корекційній освіті. Так, З. Ленів акцентує увагу на катарсичній функції, що допомагає звільнити дитину від негативних проявів; комунікативно-рефлексивній функції, що забезпечує корекцію спілкування та формує адекватну поведінку; регулятивній функції, що допомагає регулювати психосоматичні процеси, знімати нервово-психічне напруження та моделювати позитивний психоемоційний стан [5].

Окрім цього, дослідники переконують, що арт-терапія має реабілітаційно-корекційну спрямованість, яка полягає в розвитку тонкої моторики, пам'яті, уваги, асоціативного й образного мислення, корекції психоемоційної сфери, самопізнанні, розширенні світогляду тощо [4].

У процесі вивчення означеного кола питань було встановлено, що принципами психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивній освіті в дошкільному закладі є такі: принцип системності; принцип індивідуального походу; принцип ранньої корекційно-педагогічної допомоги дітям; принцип активного включення в освітній процес усіх його учасників; принцип єдності розвитку і корекції навчання і виховання; принцип підтримки самостійної активності дитини; принцип єдності діагностики і корекції; гуманістичний принцип психолого-педагогічної корекційної роботи з «проблемними дітьми»; принцип активізації соціалізації дитини; принцип варіативності в організації процесів розвитку, навчання і виховання; принцип індивідуального підходу в процесі корекції і компенсації [13].

Проведення арт-терапії у дошкільній установі необхідно здійснювати у формі спеціальних занять, на яких дітям можна пропонувати різні завдання, такі як:

1) вправи на розвиток уяви, образного сприймання, завдання, що ґрунтуються на принципі проєкції («Чарівні плями»), відтворення у зображенні цілісного об'єкта та його осмислення («Малювання за крапками»);

2) предметно-тематичні завдання, в основі зображення яких – людина в її взаємодії з навколишнім предметним світом і людьми («Моє улюблене заняття», «Моя сім'я»);

3) ігри-вправи з різними матеріалами (фарбами, олівцями, папером, пластиліном тощо), вивчення їхніх властивостей та експресивних можливостей («Малювання пальцями»), експериментування з кольором, пластиліном, тістом, створення різноманітних форм з їх подальшим руйнуванням за типом ігор «руйнування – будівництво»;

4) образно-символічні завдання, що передбачають малювання абстрактних понять («Добро», «Дружба», «Зло», «Щастя»), емоційних станів та почуттів («Радість», «Гнів», «Страх») у вигляді образів, створених уявою дитини;

5) завдання на спільну діяльність – колективне малювання, спрямоване на корекцію проблем спілкування з однолітками, покращення стосунків у системі «діти – батьки» [3].

Оскільки у роботі з дітьми з особливими потребами доцільно використовувати арт-терапію як реабілітаційно-корекційну технологію, ми пропонуємо поєднувати її разом із музикотерапією – методом, який застосовує музику як засіб корекції емоційних відхилень, страхів, рухових, мовленнєвих та поведінкових порушень, у разі ускладнення комунікативних стосунків, різних соматичних та психосоматичних порушень [7]. Без сумніву, вплив музики може бути спрямований як на нейтралізацію патологічних, так і на відновлення психофізіологічних проблем дитини з особливими потребами.

Подібну позицію декларує Н. Клименюк, яка доводить, що реабілітаційний ефект музикотерапії полягає, по-перше, у фізичному оздоровленні за рахунок розвитку моторних функцій, спритності рук, тонкості слуху; по-друге, у терапії психоемоційної сфери, розвитку дрібної моторики, зняття затисків, розвитку слуху, образного мислення; по-третє, в естетичному вихованні, що передбачає розвиток почуття ритму, сприйняття музичних образів, уміння користуватися можливостями голосу, подиху; по-четверте, в морально-вольовій сфері, що акцентує увагу на розвитку активності, самостійності, рішучості, витримці, почутті колективізму, навичок співробітництва, розширенні кола спілкування, соціальної активності тощо [4].

Нам імпонує розуміння терміна «музикотерапія» Н. Квіткою, яка вважає її не лише лікувальним, а ще й виховним засобом. Позитивний вплив музики позначається не лише на патологічно змінених функціях організму дитини, а й цілеспрямовано, систематично формує особистість із певними відхиленнями. Ритм, мелодія, гармонія, які втілені в музиці, суттєво впливають на дітей старшого дошкільного віку. Окрім цього, музика володіє потужним лікувально-виховним потенціалом [2].

Суттєво впливає на дітей старшого дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку пісочна гра (sandplay), яку відносять до технік арт-терапії, під час якої дитина може створювати свій власний світ у мініатюрі з піску і невеликих фігурок, висловлюючи на піску свої емоції і відчуття. Пісочну терапію І. Садова переконує використовувати в роботі з дітьми з таким спектром проблем, як різні форми порушень поведінки; труднощі у взаєминах з дорослими однолітками; підвищена тривожність, страхи; неврози тощо [9].

З метою посилення корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку радимо використовувати різні арт-терапевтичні техніки: ліплення з глини, пластиліну, тіста; плетіння з волокнистих матеріалів; рвану

аплікацію; дитяче конструювання; оригами тощо. Під час ліплення розвиваються м'язи кисті рук, удосконалюється окомір, відпрацьовується узгодженість рухів; у дитини виховується звичка послідовного виконання роботи.

Висновки. Акцентується увага на арт-терапевтичних можливостях різних видів мистецтва як реабілітаційно-корекційного засобу та психологічного супроводу дітей старшого дошкільного віку з обмеженими можливостями. Використання арт-терапії в інклюзивній освіті дітей старшого дошкільного віку сприяє процесу їхньої адаптації та соціалізації, дає можливість гармонізувати особистість дитини з навколишнім світом, людьми і з самою собою. Перспективи подальших наших напрацювань будуть зосереджені у площині аналізу психоемоційного стану дітей старшого дошкільного віку під час адаптації до дошкільної установи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інклюзивна освіта в Україні: статистичні дані. URL: <http://гсріо.іппо.kubg.edu.ua/?p=2953>
2. Квітка Н. Музикотерапія для дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільного типу (для дітей 5–6 років зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку). *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2011. Вип. 2. С. 83–90.
3. Кіпріяннов І.Ю., Ковальчук Т.І. Використання арт-терапії у роботі з дітьми з особливими потребами. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. Випуск 5 (48). С. 77–81.
4. Клименюк Н.В. Використання інтегрованої арт-терапії в процесі соціокультурної реабілітації дітей з особливими потребами. *Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. Педагогічні науки. 2008. Т. 97, Вип. 84. С. 46–52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2008_97_84_11
5. Ленів З.П. Концептуальні засади застосування арт-терапії в корекційній освіті. *Дидактичні та соціальні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: науково-методичний збірник / за ред В. І. Бондаря, В. В. Засенка. К. : Наук. світ, 2008. Вип. 10. С. 182–189.
6. Наказ МОН України «Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання» № 912 від 01 жовтня 2010 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
7. Поваляева М.А. Справочник логопеда. Ростов н/Д : Феникс, 2002. 448 с.
8. Практикум по арт-терапии / под ред. А.И. Копытина. СПб. : Питер, 2000. 448 с.
9. Садова І.І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушення психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. 2012. Випуск 3. URL : <http://aqce.com.ua/download/publications/427/379.pdf>
10. Сорока О.В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Тернопіль, 2016. 534 с.
11. Статистичні дані. МОН України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>
12. Сунцова А.С. Теории и технологии инклюзивного образования: учебное пособие. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 110 с.
13. Тугулева Г.В., Овсянникова Е.А., Ильина Г.В. Реализация технологий психолого-педагогического сопровождения детей с ОВЗ в дошкольном образовании. *Перспективы науки и образования*. 2019. №1(37). С. 417–430. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-tehnologiy-psihologo-pedagogicheskogo-soprovozhdeniya-detey-s-ovz-v-doshkolnom-obrazovanii>
14. Henley D. Art therapy in a socialization program for children with attention deficit hyperactivity disorder. *American Journal of Art Therapy*. 1998. № 37. P. 2–11.